

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

2025

T.C.
ŞANLIURFA
VALİLİĞİ

ŞANLIURFA

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS ARAŞTIRMALARI

I. CİLT

2025

ŞANLIURFA
SOMUT OLMAYAN
KÜLTÜREL MİRAS
ARAŞTIRMALARI

I-II. CİLT
ŞANLIURFA VALİLİĞİ YAYINLARI

Birinci Basım: Ağustos 2025

ISBN 978-625-445-142-3

Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı (ŞURKAV) Katkılarıyla

Editörler

Prof. Dr. Yakup ÇELİK
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU

Bölüm Editörleri

Prof. Dr. Halit KARATAY
Prof. Dr. Ahmet Ferit ATASOY
Prof. Dr. Mehmet ÖNAL
Doç. Dr. Ömer KIRMIZI
Dr. A. Cihat KÜRKÇÜOĞLU
Öğr. Gör. S. Sabri KÜRKÇÜOĞLU
Mustafa AKGÜL
Mehmet Bakır KARADAĞLI
Abuzer AKBIYIK

Görsel Tasarım

Mustafa AKGÜL

Tashih

Mehmet Emin MERCAN
Hilal YÜKSEL
Ali Nur HAYIRLI
Selahattin E. GÜLER

Baskı

EMSAL Matbaa Tanıtım Hizmetleri San. ve Tic. Ltd. Şti.

Bahçekapı Mah. 2477. Cad. No:6 Etimesgut / Ankara

Tel: 0 312 278 82 00 - Sertifika No: 46753

Şanlıurfa Somut Olmayan Kültürel Miras Araştırmaları" adlı kitap Şanlıurfa Valiliği yayını olup
kitapta yer alan yazıların içerik, dil, imla ve ilmi sorumluluğu ile hukuki sorumluluğu yazarlara aittir.
Yazıların içeriği Şanlıurfa Valiliği'nin görüşlerini yansıtmaz. İzinsiz kopya edilemez ve çoğaltılamaz.

ŞANLIURFA'DA AHİLİK KÜLTÜRÜ

Prof. Dr. Ali TENİK

Harran Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

S. Sabri KÜRKCÜOĞLU

Em. Öğretim Görevlisi

Kültürel Miras Araştırmacısı

GİRİŞ

13. yüzyılda Anadolu'da halk üzerinde büyük bir yıkım bırakan Moğol istilâsı ve çeşitli siyasî çalkantılar toplumun huzurunu tamamen bozar. Moğol istilâsından kaçan her meslekten insan Anadolu'ya sığınmak zorunda kalmıştır. Anadolu'ya sığınan insanlar içinde birçok âlim sûfî de olmuştur. Diğer taraftan Doğu'da Moğol işgalinden kaçıp Anadolu'nun batısına yerleşen çok sayıda Kalender dervişi de toplumun kültürüne büyük bir zenginlik katmıştır. Moğol katliamından kurtulan insanlar gittikleri coğrafyaya uyum sağlayabilmek için bir an önce oradaki sosyal hayata adapte olmaya başlamışlar. Sığındıkları toplumda ayakta kalabilmek için bu toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik kurallarını da göz önünde bulundurarak, yeni bir ruh ve heyecanla işe koyularak topluma faydalı katkıda bulunmaya çalışmışlar. Bu yüzyılda, özellikle Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da güçlenen fütüvvet anlayışı bilhassa büyük merkezlerde önemli bir güç kazanmıştır. Müslüman olmayan halkın ekonomik hayattaki başarıları onları daha fazla kamçılıyarak büyük bir rekabetin içine sokmuş. Rekabetin daha verimli neticeler

vermesi için kurumsal bir birlik etrafında kenetlenmenin gerekliliğine inanarak kendi sosyal yaşamlarına uygun olan başta debbağlık/dericilik mesleği ve diğer meslek, zanaat ve sanatlarda çalışmışlardır. Toplumun birlikteliğinin çimento taşı olan ahilik anlayışının nasıl kurumsallaştığını tam anlamak için kısaca tarihi seyrine bakmakta fayda vardır.

1. Ahilik Anlayışının Altyapısı ve Tarihi Seyri

Aslı Arapça bir sözcük olan ahilik, "kardeşim" anlamına gelmektedir. Terim olarak ahilik, belli dönemde esnaf ve sanatkârlar topluluğunu ifade eder. Örgüt olarak, XIII. yüzyılın ilk yarısından başlayarak XX. yüzyılın başlarına kadar Anadolu'daki kent, kasaba ve köylerdeki esnaf ve sanatkârlar kuruluşlarının ihtiyacı olan elemanları (çırak-kalfa-usta) yetiştirme, çalışma şartlarını ve denetimlerini düzenleyen bir kurumdur, şeklinde tanımlanmaktadır (Çağatay, 1989, s. 1).

Abbâsi halifesi Nâsır-Lidînillah (1180-1225) bozulan devlet yapısını düzeltmek ve hâkim otoriteye destek sağlamak amacıyla Bağdat'ta düzenlenen bir törenle fütüvvet teşkilâtına üye olmuş ve bozulan sosyal,

ekonomik yapının düzeltilmesi için halkı tarafından tanınan sūfleri göreve davet etmiştir.

Genelde bilim insanları ahîliğin Anadolu'da verdiği eğitim ve sahip olduğu kültür itibariyle tasavvufun şekillendirdiği bir kurum olduğunu ifade etmektedirler. Araştırmacıların ortak görüşü, ahîliğin meslek nizamnamelerinin kaynağı, tasavvuf öğretilerinin sosyal ve ekonomik hayata dair kurallar silsilesini oluşturduğudur. Hatta ahîlikle ilgili ilk eserlerde de ahîlere "ehl-i fütüvvet" sıfatı kullanılmaktadır. Bunlara göre, ahîlik sadece tasavvufî bir teşkilat değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna temel harç olan bir anlayış ya da düşüncedir. Ünlü seyyah İbn Battûta (ö. 769/1368)'da, Anadolu'da gezdiği şehirlerde ahîlerin tekke ve zâviyelerinde ağırlandığını, bu kurumlarda yaşayan insanların yaşayışlarının tasavvufî bir hayat olduğunu söylemektedir. Ayrıca Ahî zâviyelerinin asıl kuruluş amacı, kendi üyelerine tasavvufî bir eğitim ve terbiye vermektir. Zira zâviye geleneğinde hangi tarikata ait olursa olsun, zâviye dervişleri, hem tarikata hizmet veriyor hem tarikata uğrayan "ayende ve ruvendeye" hizmet ediyor hem de çevredeki insanlara her türlü yardımı götürüyorlardı. Moğollardan kaçıp gelen dervişlere Anadolu'daki yöneticiler her tür kolaylığı sağlamışlardır. Aslında bu anlayış, fütüvvet anlayışının Anadolu'da "ahîlik" olarak bilinme gerçeğinden başka bir şey değildir. Bu yüzden ahîlik düşüncesinin kaynağı ya da özü fütüvvetten başka bir şey değildir. Aslında tasavvuf, 12. yüzyılda İslâm coğrafyasının birçok bölgesinde halk arasında kabul görülmesiyle birlikte Anadolu'da da büyük bir teveccühle karşılanmıştır. Bu teveccüh zamanla insanların bütün hayatlarına hâkim olarak yaygınlaşmaya başladı. Bu da tasavvuf ehlinin insanlara karşı olan sevgi, saygı ve fedakârlık anlayışları ve yaşayışları neticesinde toplum nezdinde büyük bir rağbetin oluşmasına sebep olmuştur.

Ahî teşkilâtına giren birisinin "ahî" olabilmesi için tasavvuf tarikatlarında olduğu gibi, intisâb eden bir müridin yerine getirmesi zorunlu şartlar istenmektedir. Örneğin ahîlerin sıdk, vefâ, emanet, takvâ, kerem, müriyyet ve hayâ sahibi olması gerekir. Bu özelliklere benzer takvâyâ dair vasıfları üzerinde taşıyan ahînin kapalı ve açıkta işledikleri hâlleri de tasavvufî bir terbiyenin uygulamasını vermektedir. Ahînin aşikâr olması gereken hâlleri; gönlünün açık olması, kapısının açık olması

(misafir ağırlaması), elinin açık olması (cömert olması) ve sofrasının açık olmasıdır. Ahîlerin kapalı hâlleri ise; gözü kapalı olmalı (harama bakmaması), dili kapalı olmalı (doğru ve dürüst olmalı), şalvarı kapalı olmalıdır (şehevî duygulardan sakınmalı). Bu ilkelerle mürid yetiştiren ahî teşkilâtının şeyhinin de uymak zorunda olduğu önemli temel esaslar vardır. Kendi müridlerini İslâmî-tasavvufî bir eğitimle yetiştiren bu teşkilâtın mürid ya da şeyhlerinde aranan kriterlerde önemlidir. Ahî şeyhinin öncelikle ilim sahibi olması, âlim olması ve seyr ü sülûkunu da tamamlamış olması gerekir. Ayrıca iyi bir eğitimci, hatip ve muallim vasfına sahip olarak ahîlik vasıflarının hepsini üzerinde taşımalıdır. Ahî şeyhinin ahîler üzerindeki tesiri tamamıyla tarikat şeyhlerinin müridleri üzerindeki etkisiyle aynıdır. Ahîlik anlayışının esas ve kaidelerini bir arada toplayan "Fütüvvetnâmeler" aynı zamanda tasavvuf ve tarikatlar için de önemli kaynaklardır. Ahîler fütüvvetnâmelerle eğitilerek ve onları okuyarak, onlardan aldıkları bilgiyle hayatlarını şekillendirmişlerdir.

13. yüzyılda meslek teşkilâtları, tasavvuf tarikatlarıyla birlikte gelişmiş, teşkilâtlar ve tarikatlar birbirleriyle sıkı ilişkiler içinde olmuşlardır. Her iki kurumda da isnat, silsile ve sülûk zinciri esası vardır. Ahî Evren; tarikatlardaki şeyh, halife, mürit ve muhibler arasındaki ilişkiyi iş yerlerine taşıyıp uygulayarak buralarda çalışan usta, kalfa, çırak ve yamak arasındaki ilişkiyi tarikatlardaki esas üzerine düzenlemiştir. Ahîlik teşkilâtında yapılan tarikata kabul edilme töreninin benzerleri diğer birçok tasavvuf tarikatlarında da icra edilmektedir. Bu merasimde sergilenen özel kıyafet (futa, sarık) ve kullanılan alametler (namaz seccadesi gibi) İslâmî sembollerdir. Ahîlikteki "şed" adetine bakıldığında da tam bir tasavvufî gelenek vardır. Şed kuşanacak kişide aranan özellikler, tasavvuf tarikatlarında müritte aranan özelliklerin aynısıdır. Şed bağlayan ahînin şeriat, tarikat ve ma'rife ilmini bilmesi zorunludur. Şed'in ahkâmını, şartlarını ve rükünlerini ele aldığımızda bunların ekseriyeti tasavvuf tarikatlarındaki kaide ve kurallarla bire bir benzerlik arz etmektedir. Bu da gösteriyor ki ahîlerin oluşturduğu esnaf teşekkülünde tasavvufî anlayış ve yaşayış ahlâk prensiplerinin hâkim unsurdur. Ve bu anlayış her yerde her vakit ahîler için geçerliliğini koruyan temel ilke olmuştur.

1) Kazaz Pazarı / 2010 (Fotoğraf: Mustafa Akgül)

Teşkilâtın birinci safhasında yönetim tamamıyla manevî otoriteye dayanır. Teşkilât yönetiminin koymuş olduğu kurallara herkes uymak zorundadır. Tarikatlarda olduğu gibi bir yönetim hiyerarşisi vardır. Ahîlikte yönetim, fetâ, ahî ve şeyh şeklinde sıralanır. Fetâlar tarikata yeni intisâb etmiş müritler gibi zâviyede kural koyucu değil, kurallara uyan kişilerdir. İstenen merhaleler aşıldıktan sonra ahîlik şartlarını yerine getirenler “ahî” olabilirler. Ahîlikte yönetim kademelerine geçiş, görev bilinciyle hareket etmek ya da şeyhe teslimiyetle

olmaktadır. Daha doğrusu kişinin her yönüyle kemâle ulaşmadan yönetime gelmesi mümkün değildir. Çünkü ilâhî ilimle teşekkül olan bir kuruma ehil olmayan birinin gelmesi ihtimal dâhilinde olamaz.

Ahîliğin Anadolu’da kurumsallaşmasını sağlayan ve yayılmasında öncülük yapanlar sûfilerdir. Moğolların yağmalaması genişleyip sürekli hale gelince Anadolu’da yaşayan halk büyük sıkıntılarla karşılaştı. Farklı grupların çıkardığı isyan ve huzursuzluk had safhaya ulaştı. Bu huzursuzluğun toplumda yaygınlaşması üzerine halife Nâsır-Lidînillah tarafından görevlendirilen Ebû Hafs Şihabüddîn Ömer Sühreverdî (ö. 631/1234)’nin ahîlik anlayışının fütüvvet düşüncesinin şekillenmesinde büyük bir katkısı olmuştur. Şihâbüddîn Sühreverdî ahîlik için çok önemli bir şahsiyet olduğundan onun adına Anadolu’da ahî zâviyeleri bile kurulmuştur. İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240), Evhadüddîn Kirmânî (ö. 634/1237), Ahî Evren lakabıyla meşhur olan Nasîriddîn Ebû Hakâyık Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (ö. 660/1262), Baba İlyas (ö. 660/1262), Hacı Bektaş (ö. 631/1234) ve Mevlânâ (ö. 671/1273) gibi sûfler de halifenin isteği üzerine Anadolu’da halkın bozulan sosyal hayatını ıslah etmek için büyük bir çaba sarf etmişlerdir. Bu hizmeti Anadolu’nun birçok bölgesinde Ahîlik teşkilâtı yerine getirmiştir.

Ahîlik Anadolu’da “Ahiyân-ı Rûm” ismiyle de anılır. 13. Yüzyıldan itibaren Anadolu’da birçok idareci, tüccar, kadı, müderris ve farklı tarikat şeyhlerinin ahîlik teşkilâtına üye oldukları görülmektedir. Bunlar arasında Osman Gâzî’nin kayın pederi Şeyh Edebâlî’de vardır. Hatta padişah I. Murad ahîlerin reisliğini bile yapmıştır. Ayrıca I. Murad’ın isteği üzerine Rumeli’nin fethi için ahî zâviyeleri kurulmuştur. Anadolu Müslümanlarının sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynayan Ahîlik, asırlarca esnaf teşkilâtını İslâmî-tasavvufî bir anlayışla bir arada tutup terbiye ve eğitim vermiştir. Ve toplumun huzur ve güven içerisinde yaşamasına en büyük katkıyı sağlamıştır. Onlar, Anadolu’da var oldukları her yerde kim olursa olsun kardeşliğin, paylaşmanın ve güvenin en güzel örneğini göstermişlerdir. Hangi meslekte, hangi meşrepte, hangi sosyal statüde, hangi ırk ve dinden olursa olsun hiçbir ayırım gözetmeksizin herkese adaletle, sevgi ve şefkat ile yaklaşmışlardır.

2) Sipsahi Pazarı'nda kadim bir gelenek; Ahi Duası

Ahîlik teşkilâtının Anadolu'da halk üzerindeki etkisini İbn Batûta, Seyhatnâme adlı eserinde açıklayıcı ifadelerle ortaya koymaktadır. Anadolu'nun birçok yerleşim yerini gezen ünlü gezgin, gittiği her yerde bu teşkilâtın zâviyelerine misafir olur ve büyük bir misafirperverlikle karşılaşır. Onun izlenimlerine göre, ahîler, insanlığın bütün meziyetlerini üzerlerinde taşıyan fedakâr insanlardır. İbn Batûta, dilini ve kültürünü bilmediği bu insanların muhabbet ve dostluklarını şu cümlelerle ifade etmektedir: "Allah, cömert ve kerem sahibi olan, yabancılara, garibanlara büyük bir şefkat ve muhabbet gösteren bu dervişleri hayırlara gark etsin. Gelene-gidene yardımlarını esirgemeyen, bunları muhabbet ve şefkat ile en güzel şekilde karşılayan, gelen yolcuları kendi yakın akrabası gibi özlem ve muhabbetle kucaklayan bu dervişleri hayırla mükâfatlandırın. Kendilerine misafir olarak gelen yabancıları ağırlayan, onlara candan davranan, yiyeceklerini, içeceklerini ve geceyecek yerlerini sağlayan, ihtiyaçlarını gideren, onları eşkıyaların ve edepsizlerin elinden kurtaran bu insanların benzerlerine dünyanın başka bir yerinde rastlamak pek mümkün değildir" (İbn Batûta, 1977, s. 188).

2. Urfa Çarşılarında Ahîlik

Tarih boyunca birçok kültüre ev sahipliği yapan Urfa, aynı şekilde başta İslâm, olmak üzere Mezopotamya ve Ortadoğu kaynaklı kültürlerin Anadolu'ya geçişlerinde de köprü görevi üstlenmiştir. Bazı araştırmacılara göre, ahîlik anlayışı da Urfa üzerinden Anadolu'ya yayılmış. Yukarıda da ifade edildiği gibi, Ahîlik anlayışının Anadolu'da zemin bulmasının en büyük nedeni; Abbâsî halifesi Nasır'ın siyasi geleceğini garantiye almak amacıyla, Anadolu'daki istikrarsızlığı ortadan kaldırmak için gönderdiği sûfler gayretiyle gerçekleşir. Hangi nedenlerle olursa olsun Anadolu coğrafyasının önemli bir kısmında zemin bulan bu tasavvufî-meslekî ahîlik anlayışı asırlarca Anadolu insanının birlik, beraberlik, güven, refah ve huzur içinde yaşamasının asıl birleşeninin ana unsuru olarak Anadolu toplumunun çimentosu olur.

Asırlarca bölge insanının özellikle sosyal ve ekonomik hayatını biçimlendiren ahîlik gibi bir teşkilatla oluşan kültürün Urfa'da geç araştırılması, Urfa üzerinde yapılan tarihsel, kültürel ve sosyal çalışmalarda anılmaması büyük bir eksiklik ve ihmaldir. Asırlarca insanların yaşamını kendi anlayışına göre ihata eden, insanları her konuda sevk ve idare eden ahîlik, birçok meslekî teşkilâtıyla Urfa'da halk üzerinde kalıcı tesirler bırakmıştır.

Ahîlik'te, meslekî teşkilât anlayışıyla hayatlarını şekillendiren insanların diğer insanlardan tamamen farklı bir sosyal ve ekonomik yaşam ortaya koydukları açıkça görülmektedir. Onlar, yaşamlarının her alanında bu farkı bariz bir şekilde göstermişlerdir. Ahîlik anlayışının hâkim olduğu esnafın ailevî, sosyal, ekonomik vb. yönleriyle ahîlik dışındaki insanların yaşantıları karşılaştırıldığında her iki yaşam anlayışı arasındaki farklılık açık bir şekilde görülmektedir. Urfa'da ahîlik ilkelerinin hâkim olduğu pazar ve çarşılardaki esnaf ahlâkı, dürüstlük ve güven üzere kurulan bir yaşamı yansıtmıştır. Bu pazar ve çarşılar da güne tasavvufî anlayış gereği "besmele ve dua" ile başlanmakta yapılan her alışverişte helâl ve haram kuralları tam olarak yerine getirilmeye hassasiyet gösterilmektedir. Her alışverişte alınan satılan malın fiyatı ve konulan kârın miktarı açık bir şekilde ilan edilir. Bu işlemde ne alıcı ne de satıcı hiçbir şekilde zarara uğratılmaz ve aldatılmaz. Bu anlayış, Urfa'da altı yüz yıl süren bir kültürün tesis edilmesine öncülük yapmıştır. Bu kültürde; güven, dürüstlük, doğruluk, yardımseverlik, fedakârlık, cömertlik, kendini insanlar için adanmışlık ve huzur gibi daima insanları hayra güzelliğe sevk eden meziyetlerin dışında herhangi bir hâl vuku bulmamıştır (Tenik, 2002, s. 152).

Urfa'da ahîliğin hâkimiyetinden sonra bütün esnaf grupları arasında geçerli olan tek ekonomik ve sosyal hayat ilkeleri, ahîlik anlayışının hükümleriyle yürütülmüştür. Altı yüz yıldan fazla bir zaman diliminde ahîlik ilkeleriyle yaşamını sürdüren insanlar, ahîliğin zamanla mecrasından kayarak asil, güvenilir ve herkese huzur veren anlayışını kaybetmesiyle halk arasındaki tesirini yitirmiştir. Bu kaymanın birçok nedeni vardır. Bu nedenlerin başında insanların farklı kültür, düşünce inanç ve anlayışlarla tanışmaları ve etkilerinde kalmaları gelmektedir. Bugün bile Urfa'da birkaç pazarda ahîlik anlayışının ve uygulamalarının izlerini görmek mümkündür. Ahîlik geleneğinin izleri çok silik de olsa; Sipahi Pazarı (Halıcı Pazarı), Eskici Pazarı (Ayakkabıcılar Çarşısı) ve Debbağhâne/Göncü esnafı arasında görülmektedir. Fakat Urfa'da ahîliğin etkin olduğu esnaf kitlesi genelde debbağ esnafı olmuştur. Ahîlik, Urfa'da ilk önce debbağlıkla zemin bulmuştur. Bunun da sebebi yukarıda da ifade edildiği gibi, Ahîliğin pîri/şeyhi Ahî Evren'in debbağ olmasından kaynaklanmaktadır. Urfa'da 1970 yılına kadar Göncüler aracılığıyla ahîlik

ilkelerine göre yürütülen debbağlık mesleği "Debbağhâne" denilen mekânda icrâ edilmiştir. Urfa'da yüz yıllarca hüküm süren bu anlayış Urfa'da bir kültür oluşturarak sosyal ve ekonomik hayatı düzenleyen bir anlayış olmuştur. Bu kültür, insanları doğruluk, dürüstlük ve güven içinde yaşatarak daima huzur veren bir hayatın gerçeğidir. Asırlarca bu anlayışla yaşayan insanlar hem kendilerine hem de topluma iyilik ve güzellikten başka bir şey vermemişlerdir. Onlar sadece insanlar için değil, bütün varlıklar için aynı hâli, aynı anlayışı teredütsüz bir şekilde ortaya koymuşlardır. Urfa kültür ve medeniyet tarihinde önemli izler bırakan, ahîlik anlayışının iyi anlaşılması için, ahîliğin hâkim olduğu bu pazarlara yakından bakmakta fayda vardır. Zira bu anlayışı tam olarak kavramak ve yeniden yaşatmak, kaybolan "insanlık" hakikatini bir define gibi bulup onunla yeni bir hayat ortaya koymaktır (Tenik, 2002, s. 150).

"Urfa'da üretimin çoğunun el yordamıyla yapıldığı eski yıllarda erkek çocukları genellikle bir sanat öğrenmesi ve aile bütçesine katkıda bulunması için önemli mesleklerin ustalarının yanına çırak olarak verilirdi. Böylece gençler hem sanat öğrenir hem de ileride bu meslekten para kazanırdı. Ustaların yanında ahi kültürüyle yetişen genç, meslek eğitiminin yanı sıra ahlaki değerleri de kazanarak sonraki yaşamında itibar görürdü. Çıraklıktan sonra kalfa olununca babasının parasına güvenip aceleyle dükkân açılmaz, bu konuda ustanın uygun gördüğü zaman beklenir, kalfanın olgunluğa eriştiği görülür ve ustanın izni ve desteği ile genç adam dükkanını açardı" (K.K.2).

Ahîlik teşkilatının bir kolu olan Esnaf Şeyhliği (Çarşı Ağalığı), esnaf başkanlığı konumundadır. Esnaf Şeyhleri imalatın ve ürünlerin kalitesini kontrol ettikleri gibi, etik kuralların uygulanmasını gözetir, esnafın kendi aralarında meydana gelen anlaşmazlıkları giderir ve adaleti tesis ederdi. "Böyle bir çarşı ağasının mezarı (Şanlıurfa'nın) Harrankapı Mezarlığı'nda olup, miladi 1903 yılında vefat eden İsmail Efendi'dir" (Karakaş, 1995, s. 195).

2.1. URFA SİPAHİ/HALİ PAZARI

Bugün Urfa'da otantik birkaç pazarın başında, el dokuması kilim ve halı satan esnafıyla eski ismiyle "Sipahi Pazarı" yani Halıcı Pazarı gelmektedir. Sipahi Pazarı, 1562 yılında bu pazarın doğusunda bulunan Gümrük

Hanı'nın Osmanlı paşası Berham Paşa tarafından inşa edildikten sonra, handa konaklayacak sipahilerin atlarının barınması için yaptırılmıştır. 1741 tarihli Rıdvan Ahmed Paşa Vakfiyesi'nde, çarşının tadilat edilerek İplikçi Pazarı haline getirildiği ve buradaki bir dükkânın yıkılması suretiyle bedestene kapı açıldığı ifade edilmektedir (Kürkçüoğlu, 2019, s. 549).

Sipahi pazarı esnafına göre, bu pazardaki ahî geleneği 600 yıllık bir geçmişe dayanmaktadır. Sipahi pazarındaki esnaf, faaliyetlerini 1940'lara kadar bu pazarın güneyinde bulunan "Hüseyniye Çarşısı"nda devam ettirmiştir. Bu tarihten itibaren bugünkü çarşılarına taşınan halıcı esnafı sadece Urfalılara değil, yerli yabancı birçok turiste de hizmet vermektedir. Ahîlikten kalma doğruluk, dürüstlük, güven ve cömertlik vasıflarıyla alışverişlerindeki dürüstlük ve güvenle insanları kendilerine çekmeyi başarmışlardır. Sipahi pazarındaki dükkânlar, birkaç metrekaşe büyüklükte ve yalnızca bir kişinin içinde çalışabileceği mekânlardır. Bu dükkânlar, karşılıklı olarak yerden yarım metre yükseklikte sıralanır. Bir dükkânda yapılan pazarlığı bitişikteki ve karşıdaki komşu esnaf rahatlıkla duymaktadır. Bu nedenle esnaf, komşu esnafa duyduğu hürmet ve hayâdan dolayı alışverişinde ahîliğin gereklerini yerine getirmekte kendini mükellef bilir. (Tenik, 2002, s. 151).

Ahîlik kültürünün izini taşıyan esnaf, bu anlayışın dışına çıkmamaya dikkat eder. Gelen müşteri güler yüzle karşılanır, en güzel şekilde ağırlanır. Mutlaka çay ya da kahve ikramında bulunulur. Esnaf, ahîlik anlayışının gereklerine göre, müşteriye satacağı malın alış fiyatıyla birlikte mala eklediği kâr oranının miktarını da söyler. Dürüstlük ve doğruluk ahîliğin şiarı/ilkesi olduğundan müşteriye ilan edilen malın fiyatı komşu esnafın duyabileceği bir ses tonuyla, "Ben bu malı şu fiyattan aldım, şu kadarda kâr payı koydum, sen ne fiyat verirsin?" söylemiyle ifade edilir. Bu pazarda, malın satışı, kazanılan para ve mala verilen değer gibi işlemler ahîlik ahlâkı çerçevesinde gerçekleşir. Pazarın kuralları herhangi bir esnaf ya da malın alış ve satışında bir yerde aracılık eden tellal (satılacak malın satışını yapan, yani alıcı ile satıcı arasında vasıta olan kimse) tarafından kesinlikle ihmal edilmesi söz konusu değildir. Mala değerinden fazla paha biçmek, malın özelliklerini alıcıya bildirmemek gibi hatalarda ve tellal tarafından alınan "tellaliye harcı" yüksek tutulduğunda dernek başkanı

(şeyhi) ve idare heyeti o esnafın ya da tellalın harcını keserek cezalandırır. Ahîlik kurallarına uymayan esnafın suçu tespit edildikten sonra dernek şeyhinin talimatıyla cezalı olan esnaf, tellal vasıtasıyla çarşı esnafına ilan edilir. Tellal esnafa, "Bugün falan kişinin harcı kesilmiştir." diye cezayı ilan ettiğinde çarşı esnafı, ismi ilan edilen kişinin kurallara aykırı harekette bulunduğunu fark eder. Esnafa duyuru yapılmadan da ceza hak edene tebliğ edilebilir, fakat gaye hem suçluyu hem de hata edebilecek diğer esnafı suça meyilden caydırmaktır. Harcın kesilme süresi, işlenen suça göre tayin edilir. Bu süre, üç gün olabileceği gibi bir ay da devam edebilir. Fakat yüz kızartıcı bir suç işlenmişse süresiz de kapatılır. Harcı kesilen esnafa, tellal tarafından harcının kesildiği süre zarfında kendisine mal getirilmesi mümkün değildir. Bu yaptırımın nedeni kendisini hem hatasından dolayı kazançtan mahrum etmek hem de pazardaki esnaf ve müşterinin yanında mahcup etmektir. Tellal, eğer harcı kesilen esnafa mal verirse, esnaf şeyhi de tellala ceza olarak birkaç gün mal sattırmaz. Ağır suçlarda harcın kesilmesinin ötesinde dükkânı belli bir süre kapatılır. Aslında bu ceza işlemi pek nadir görülmüştür (Tenik, 2002, s. 151).

Tellal satılacak malı sırtlayarak çarşıdaki bütün esnafa teker teker uğrayarak fiyat alır. İlk gittiği esnaftan aldığı fiyatı sonraki esnafa, "falan kişi bu mala şu kadar değer verdi, sen ne verirsin?" diye sorar. Esnaf da tellala "en son fiyatı bana bildir" şeklinde karşılık verir. Pazara gelen mal, bütün esnafa sunulduktan sonra en fazla değeri verenin elinde kalır. Açık arttırmaya benzer bu alışverişte amaç; satıcının ve alıcının hakkaniyete göre kazanmasıdır. Mal ne değerinin üstünde ne de değerinin altında satılamaz. Malın piyasadaki değeri ne ise mutlaka o değerde ya alınır ya da satılır. Bunun yanı sıra satılacak mal, imalatıyla, defosuyla, kusuruyla apaçık olarak teşhir edilir. Bu yüzden aldatma ve aldatılma söz konusu değildir. Tellalın mal sergileme, dolaştırma ve ilama çıkarmasındaki hizmetinden dolayı kendisine % 5'lik harç parası verilir (Tenik, 2002, s. 152).

Bu pazar, her sabah "baş tellal"ın nezaretinde "ahî şeyhi"nin dükkânının önünde bir tellal tarafından dua ile açılır. Görevli tellal, "dua" deyince pazardaki herkes duaya başlar. Pazar duası şu cümleyle başlar: "Ehl-i iman ve ehl-i İslâm ervahı ve Allah rızası için el-fâtiha" denilir ve ondan sonra fâtiha okunur. Fâtiha'dan sonra,

“Ya Rabbi hayırları fethet, şerleri defet, münkir, müna-
fık, zâlimin şerrinden emin eyle. Gözedin, kefilsiz (hır-
sızlık malı) mal alıp satmayın, harcı unutmayın, son
parayı kesmeyin, cümleten hayırlı olsun” denilerek son
bulur. Mezat duâsı, duâyı yapan tellala göre farklı lafız-
larla okunur. Bu dua, Urfa ağzıyla şu şekilde de yapıl-
maktadır: “Evvela e’ûzubillâhi minneş-şeytanir-râcîm
bismillahirrahmânirrahîm; ehl-imân ve ehl-i İslâm
ervâh-i şerifleri için, Allah rızası için i’nâyet’l-fâtiha.”
Fâtiha okunduktan sonra dua devam eder; “Ya Rabbi
hayırları fethedesin, şerleri defedesin, münkir, müna-
fık, zalimin şerrinden hıfz u emin eyleyesin. Gözedin kefli,
malı almadan parasını vermeyin, harcı unutmayın,
cümleten hayırlı olsun.” Bu duânın ardından çarşı es-
nafı için alışveriş, yani mezat başlamıştır. Duadan önce
pazarda kesinlikle tellal tarafından mal alımı, satımı ve
pazarlaması yapılamaz. Bugün dua, geçmişe hürmeten
saat 10:00 ile 10:30 arasında sembolik olarak her gün ya-
pılmaktadır. İşe başlama duasından önce esnaf dükkân-
larını açabilmektedir (Kürkçüoğlu, 2019, s. 550; Tenik,
2002, s. 152).

Ahîlik teşkilâtlanmasının gereği olarak, halıcı esnafı-
nın bir derneği ve bu derneğin başında bulunan bir
şeyhi (oda başkanı) vardır. Şeyh ilimde ve ahlâkta ehl-i
takvâ sahibi olmalıdır. İnsan psikolojisi ve terbiyesinden
anlamalı, bütün iyi meziyetleri kendi üzerinde taşımalı-
dır. Ayrıca insanları eğitip onlara örnek olacağından do-
layı meslekî yeterliliğe de sahip olmalıdır. Şeyhin
yanında da yaşlı ve ileri gelen esnaftan oluşan bir heyet
vardır. Dernek (teşkilât) düzenli olarak dernek başkanı
(şeyh) nezaretinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bugün
asli mecrasından tamamen kopan teşkilâtın sembolik
şeyhinin görevi; her yıl kutlanan Ahîlik haftası etkinlik-
lerinde esnafı temsilen başkanlık yapmak, dernekle il-
gili kararları heyetle birlikte çözmek, esnafı hükümet
nezdinde temsil etmek ve esnafla ilgili diğer işleri yü-
rütmeğdir.

“Sipahi Pazarı esnafı arasında büyük bir dayanışma
ve yardımlaşma vardır. Eğer içlerinde muhtaç duruma
düşen varsa gözetilir, ihtiyaçları karşılanır. İhtiyaç oldu-
ğunda şeyhin emri ile esnaftan para toplanır. Esnaf, yıl-
ın belirli günlerinde ‘tirit’ denen yemek yaparak fakir
fukarayı doyurur” (Akbiyık, 1997, s.164).

Ahîlik kurallarının geçerli olduğu bütün pazarlar-
daki esnaf, hayatının her aşamasında uygulamaya

çalıştığı ilâhî hükümler gereği ticaretini yapmaktadır.
Onlar, tasavvuf eğitimiyle şekillenen hayatlarının her
adımında, Allah’ın muradı dışında bir hâl ortaya koy-
mamışlardır. Onların aldığı terbiye buna müsait değıl-
dir. Bu anlayış, altı yüz yıla yakın bir süre Urfa insanının
hayatını şekillendirerek kendi kültür ve medeniyetini
oluşturmuştur. Fakat Sipahi Pazarı’nda olduğu gibi tam
bir İslâm ahlâkının, tasavvuf hâlinin yaşandığı bu pa-
zardaki hayat daha sonraları birçok nedenle asıl mecras-
ından çıkmış, bugün sadece folklorik olarak yerine
getirilen ve nostaljik olarak anılan bir geçmiş vardır.

2.2. URFA DEBBAĞHÂNE (GÖNCÜ) ESNAFI

Urfa’da asırlarca varlığını sürdüren Debbağhâne es-
nafı, geleneksel faaliyetlerini en son 1970’lere kadar sür-
dürmüştür. Günümüzde ise, bu gelenek atıl olarak
“Göncüller Odası” ile devam etmektedir. Urfa’da deb-
bağhâne ahîleriyle ilgili araştırma neticesinde elde edi-
len bilgiler, 1800 yılından günümüze kadar gelen bu
zaman dilimindeki konuyla ilgili bilgilerdir. Bu bilgiler,
1925 yılında doğan 90 yaşında vefat eden debbağların
son önemli şahsiyetlerinden olan Ahî Şeyhi Ramazan
Usta olarak bilinen zatın aile çevresi ve Debbağhâne es-
nafından alınmıştır. Ramazan Usta, 1960’lardan itibaren
kendini ahîlik kültürü içinde bulmuş, daha sonra uzun
yıllar ahîlere şeyhlik yapmıştır. Ramazan Usta bu gele-
nek ve kültürü yıllarca ahî şeyhliği yapan babası İbra-
him Halil Efendi’den almıştır. Ramazan Usta, babası
gibi Debbağhâne Camii’nde daima derici esnafına
imamlık yaparak namaz kıldırıştır. Camiye debbağ es-
nafı hayatî mazeret dışında devam etmek zorundaydı.
Ramazan Usta’nın vefatından sonra, oğlu Bakır Göncü
şeyhlik vazifesini üstlenerek bu görevi 1960’lara kadar
sürdürmüştür. Onun vefatından sonra kardeşi Yahya
Göncü görevi devralmıştır. 1970 yılında Yahya
Göncü’nün vefatıyla Ahî şeyhliği Urfa’da fiili olarak
sona ermiştir. Ondan sonra bu görevi bugüne kadar
sembolik olarak “Göncü Odası” yürütmüştür.

Debbağların görevi, asırlarca bin bir zahmetle işle-
dikleri derileri “Eskici Pazarı”ndaki ayakkabıcılara ve-
rerek, insanların ayakkabı ihtiyacını gidermede ham
maddeyi sağlamışlardır. Ayakkabıcılar da ayakkabı,
kundura, yemeni, çarık üreterek insanların ayaklarını
soğuktan ve sıcaktan korumuşlardır. Sanayinin geliş-
mesiyle birlikte faaliyetlerine son vermek zorunda kalan
Anadolu dericileri gibi, Urfa’daki göncüler de asırlardır

atadan dededen mirasla gelen bu kutsal mesleği istemeyerek bırakmak zorunda kaldılar. Göncü Odası, bugün deri işlemek yerine, işlenmemiş derileri toplamak, toplanan derileri deri işleme imalathanelerine gönderen az sayıdaki esnafın ata geleneğini devam ettirmek için ayakta tuttıkları bir odadır. Aslında odanın birçok üyesinin dericilikle yakından uzaktan bir ilgileri yoktur. Fakat onlar atalarından, dedelerinden kalan bu mirasın hatırına ahîlik kültürünü temsili de olsa ayakta tutmaya çalışmaktadırlar. Odanın geliri, üyelere alınan aylıklar ve odanın kendi mülkiyeti olan 8-10 dükkânın kira geliridir. Bu sınırlı miktardaki gelire ihtiyaç sahibi oda üyelerine yardım edilmektedir. Geriye kalan para ise ahî geleneğine uygun olarak üyeler arasında paylaşılır. Bu paylaşma ve yardımlaşma sadece göncüler arasında gerçekleşmez, aynı şekilde muhtaç durumdaki diğer esnafa yardım eli uzatıldığı gibi fakir insanların ihtiyaçlarını karşılamaktan da geri kalmazlar (Tenik, 2002, s. 153).

Urfa Göncü esnafı, ahîlerin gelenekleşen yılın belli günlerinde bir araya gelip kaynaştıkları günler ve ayda bir yapılan büyük kurul (Kâhyalar Meclisi), yılda bir defa yapılan ziyafet toplantısı ve genel lüzum üzerine yapılan toplantıların aksine, her sabah namazında ve yatsı namazında kaynaşmak gayesiyle Debbağhâne Camii'nde bir araya gelmişlerdir. Bütün sorunların konuşulduğu ve bu sorunlara çarenin aranıp bulunduğu mekân daima burası olmuştur. Onlar, bu camide sadece esnaflıkla ilgili problemlerini tartışıp karara bağlamışlar, aynı zamanda yaşamlarını ilgilendiren her konuyu burada konuşmuşlardır. Urfa ahîlerinin camide bir araya gelip kaynaşma geleneği hiçbir kesintiye uğramadan devam etmiştir. Ölüm ve ağır hastalıklar dışında bütün derici esnafının mutlaka Debbağhâne Camii'nde bulunması zorunludur. Mazeret bildirmeden sabah toplantısına katılmayan esnafa ise şeyhin ve ihtiyar heyetinin belirlediği bir ceza uygulanır. Esnaf camiye geldikten sonra, önce şeyhlerinin imamlığında sabah namazı edâ edilir. Topluca yapılan duadan sonra kendi aralarında önceki günün bir değerlendirilmesi yapılır ve şeyhin yapacağı tavsiye ve nasihatler dinlenir. Şeyhin verdiği nasihatlerin başında kesinlikle yalan konuşmamak ve dürüst olmak gelmektedir. Bunun yanında her halükârda helâl yolda kazanç ve sabah namazını aksatmamak gibi telkinler gelmektedir. Toplantı bittikten

sonra şeyhin nezaretinde o gün görevli olan tellâlin dua ve besmelesiyle işe başlanır.

Bu telkin ve tavsiyelerle işe başlayan ahî esnafı, eşyayı kendi ilâhî inancına göre imal edip, imal ettiği eşyaya da kendi ruhunu katarak insanlara faydalı bir konuma getirir. İmal ettiği eşyayı satarken de helâl kazançtan başka bir şey düşünmeden alıcıya satar. Hakına razı olmadan mala değerinden fazla fiyat biçmek, zenginleşmek hırsıyla büyük servet peşinde koşmak, karanlık ve dolambaçlı yollarla servet biriktirmeye yönelmeye ahîlik anlayışı asla izin vermemiştir. Ahîlik, kendi insanına ve diğer insanlara daima ilâhî muradı gözeterek helâl kazanç kazanmanın yollarını göstermiştir. Onlar; el emeği, göz nuru ve alın teri dökerek para kazanmayı ve kazandıklarını îsâr (Allah için bir başkasını kendisine tercih etmek/Haşr, 59/9) anlayışıyla, başkalarını kendilerine tercih ederek paylaşmayı kendi hayatlarına uygulayarak insanlara bu konuda örnek olmuşlardır (Tenik, 2002, s. 154).

Urfa genelinde yaptığımız alan araştırmasında 1950 yıllarına kadar ahîliğin sosyal hayata tesirini birçok pazarda, esnaf arasında ve halkın genelinin hayatında müşahede ettik. Yukarıda da ifade edildiği gibi iki binli yılların başında yaptığımız tasavvuf ve tarikat kültürü araştırmalarında Urfa'nın debbağ/göncü yani derici esnafı, ayakkabıcılar/yemeniciler esnafı, bakırcılar ve kalaycılar esnafı, halıcular esnafı vb. esnaf grupları arasında ahîlik uygulamalarının etkilerine kısmi ve örfî de olsa nasıl icra edildiğine şahit olduk.

Ahîlik anlayışının toplumda oluşturduğu dürüstlük anlayışının bir örneğini, atadan-dededen yıllarca debbağ esnafı olan merhum Mehmet Göncü'nün babasıyla 1950'lerde yaşadığı şu olayda açık bir şekilde görülmektedir: "On yaşındaydım babam ayakkabı esnafıydı. Bir gün camiye giderken dükkânı bana emanet etti. Gitmeden önce ayakkabıların fiyatını da söyledi. Özellikle lastik ayakkabıların fiyatının beş lira olduğunu yalnız onların içinde defolu bir çift ayakkabı olduğunu, müşterisi olursa defosunu bildirmek suretiyle dört liradan fazla bir fiyatla satmamamı birkaç defa hatırlatarak ayırdı. Babam gittikten sonra dükkâna bir müşteri geldi, ayakkabıları alıcı gözüyle inceledikten sonra bir çift lastik ayakkabı beğendi. Beş liralık ücretini ödeyip gitti. Fakat ne defolu ayakkabı hatırımdaydı ne de müşterinin defolu ayakkabıyı satın aldığını fark edebildim. Babam

dükkâna dönüp ne yaptığımı sorduğunda muzaffer bir komutan edasıyla bir çift ayakkabı sattığımı söyledim. Babam bu ilk esnaflık satışına sevinmiş olacak ki 'afe-rin' dedi. Babamın beni takdir etmesine çok sevinmiş-tim. Ne yazık ki sevincim kısa sürmüştü. Babam, ayakkabılara göz gezdirdikten sonra defolu ayakkabıyı sattığımı fark etti. Bana hitaben 'kaçı sattın' deyince ben de 'beş lira' diye cevap verince birden babamın yüz hat-ları değişti. Ve söylenmeye başladı, 'hayırsız evlat yap-tığın hatanın cezasını çekmek zorunda mıyım? Yarın Allah'a bunun hesabını ben vereceğim. Kul hakkını nasıl ödeyeceğim?' Babamın sesini biraz yükseltmesi komşu esnafın dikkatini çekti. Babamın sinirli haline ilk defa şahit olan esnaf merak edecek ki dükkâna geldiler. Ba-bamı sakinleştirmeye çalıştılar fakat başarılı olamadılar. Komşular, bu hatanın ancak müşterinin bulunmasıyla çözüleceğine kani olduktan sonra beni de peşlerine ta-karak bütün köy ve kasaba garajlarına bakmaya başla-dık. Saatlerce garajlara baktık nihayet ayakkabıyı satın alanı Siverek ilçesine taşımacılık yapan kamyon gara-jında bulduk. Adamı görür görmez komşulara 'İşte bu adam' diye bağırdım. Adamı gördüğüm andaki sevin-cimi anlatamam. Şuna inanıyordum ki babam benden daha fazla sevinecekti ve ben de sehven yaptığım hatayı bu şekilde telafi edecektim. Çılgık atarak, el kol hareket-lerinde bulunup adamı işaret etmem kendisini endişe-lendirmiş ki konunun ne olduğunu anlamaya çalışıyordu. Kendisine ricada bulunduk, kamyon dan indi. Olayı izah edip ya ayakkabıyı geri vermesini ya da verdiği bir liralık fazla parayı almasını teklif ettik. Adam benimle gelen komşulara, 'O ayakkabıyı rızamla aldım, çocuğun bir kabahati yoktur. Ayakkabıyı da geri ver-mem.' dedi. Adamın fazladan verdiği bir lirayı iade ede-rek dükkâna döndük. Babam, morali bozuk bir şekilde bekliyordu. Komşular müjdeli haberi verdiler. O anki halini hiç unutmuyorum. Daima 'şükürler olsun' diye-rek Allah'a dua ediyordu. Bizlere her gün 'Yalan söyle-meyin ve helâlden kazanın.' diye tavsiyede bulunan babamın o günkü hassasiyetini bugün daha iyi anlıyo-rum" (K.K.1). İşte bu olay, tasavvuf ilminin kişiye ka-zandırdığı hayatı/ahlâkı anlatmaktadır. Allah'a teslim olan bir müminin Allah'a karşı olan görevini nasıl yerine getirdiğinin bir örneğidir. Bu olay belki insanların ekse-riyetine hassasiyet olarak görünebilir fakat işin

hakikatiyle bakıldığında Allah'a iman eden birinin her konuda göstermiş olduğu ilâhî mesuliyet gereğidir.

Geçmişte Urfa'nın sosyal, ekonomik, hukukî, ailevî vb. tüm yönlerini ihata ederek, kendi atmosferine alan bu anlayış, önemli ve kalıcı izler bırakmıştır. Ahîlik kül-türünün oluşmasında ana harç olan debbağların bugün bile Urfa'da etkileri görülmektedir. Ahîliğin pîri olan Ahî Evren'in tasavvuf ehli ve tarikat şeyhi olması ve aynı zamanda debbağların pîri olarak da kabul edilmesi halk arasında kendisine büyük bir hürmet ve muhabbe-tin oluşmasına sebep olmuştur. Bugün bile birçok insan Ahî Evren'i yâd etmek için Dabbakhâne Camii'ni ziya-ret edip Şeyh Ahî Evran'a dua etmektedirler.

2.3. AYAKKABICILAR (YEMENİCİLER) PAZARI

Göncü esnafının işlediği deriyi birçok yönde insanla-rın hizmetine sunan Eskici Pazarı esnafının bulunduğu çarşı Urfa'nın kadim pazarlarının başında gelmektedir. Son olarak 1985 yılına kadar ahîlik kültürünün izlerinin bulunduğu pazar, bu tarihten sonra geçmişin izlerinden tamamen soyutlanmıştır. Zamanında ahîlik anlayışının bütün kurallarıyla uygulandığı bu pazarda ahîlikten ka-lan son miras ise, bir dernek ve üç tellaldır. 1980'lere ka-dar pazar, o kadar işlektir ki, 20-30 tellal hizmet verir. Bu pazarda da Sipahi Pazarı'nda olduğu gibi, "dernek şeyhi"nin dükkânının önünde yapılan dua ile Pazar açıl-ırdı. Çarşı esnafı, sabah namazının akabinde şeyhin gö-zetiminde baş tellalın yapacağı duâyı bekler; duâ yapıldıktan sonra iş başı yapılırdı.

Bu pazara gelen mallar, tellallar tarafından esnafa ilan edilir, mal en yüksek fiyatı veren esnafa satılırdı. Bu pazarda, İslâm'ın temel hükümleriyle şekillenen ahîlik kurallarına uymak temel zorunluluktuktu. Bozuk ürün imal edip satmak, bu ürüne herhangi bir şekilde hile ka-rıştırmak kesinlikle yasaktı. Her halükârda helâl yollarla kazanmak, doğruluk ve dürüstlük esas gaye ve ilkeydi. Kurallara uymayan esnafın "pabucu" şeyh ve ihtiyar he-yeti tarafından "dama atılır", bunun yanı sıra ürünleri imha edilir, ticaretine ambargo uygulanırdı. Pazarda ya-rım asırdan fazla hizmet veren esnafa göre, Eskici Pa-zarı'nın son şeyhi 1985 yılında vefat eden Mehmet Sezer'dir. Ayakkabıcı esnafının bağlı bulunduğu der-nek, tıpkı Sipahi Pazarı esnafında olduğu gibi çarşı es-nafı arasındaki sosyal birliktelik ve paylaşımın ruhunu sürekli ayakta tutma gayreti ve çabası içerisindedir.

2.4. YAREN SOHBETLERİNDEN SIRA GECESİNE

Urfa sıra geceleri, ahîlik yaren toplantılarının bir devamıdır. Urfa'da her ne kadar yöreye has bir gelenek olarak biliniyorsa da yaptığımız araştırmalarda "sıra gecesi," kültürü ahîlik anlayışının kaynaşma ve bütünleşme geceleri olan yaren sohbetlerinden mayasını almaktadır. Zira ahîlerin yaren sohbetleriyle Urfa sıra gecesi geleneği, sonradan ilave edilen ya da uygulanmayan bazı istisnalar dışında aynı kültürün uygulamalarından olduğu anlaşılmaktadır (Kürkçüoğlu, 2019, s. 551).

Ahîlerin en önemli sosyal faaliyeti olan "Yaren Sohbetleri," aynı işi yapan esnaf grubunun bir araya gelerek oluşturdukları bir etkinliktir. Bu esnaf grubu, her yaşta aynı işi yapan esnafa açıktır. Yaren grubunun başına "Yaren Baş" denilen bir esnaf getirilir. Bu şahıs, hem sohbeti organize eder hem de sohbetin adap ve erkânına itaat etmeyi cezalandırır. Kabahate verilen ceza, işlenen suça göre değişmektedir. İşlenen suçun mahiyetine göre suçlunun gruptan ihracına kadar bir müeyyide uygulanır.

Yaren sohbetinin yapılacağı gece bütün yarenler akşam ezanından bir saat sonra sohbet evine giderler. Mazereti olanlar, mazeretlerini "yaren kâhyası"na bildirmek zorundadır. Sohbet evine giren kişi, daha önceden sohbet evine gelenler tarafından ayakta karşılanır. Yeni gelen kişi de herkesi selamladıktan sonra yerine oturur. Sohbete geç kalan ayakta karşılanmaz. Sohbet mahallinde yaren başı ve yaren kalfası üst tarafa, küçükler ise kapıya yakın otururlar. Bu kuralların tümü ahîlik ilkelerinden alınmıştır. Ne yazık ki Anadolu'nun birçok yerinde 1950'li yıllara kadar varlığını sürdüren "Yaren Odaları"na ve bu anlayışın izlerine bugün rastlamak mümkün değildir (Tenik, 2021, s. 238; Kürkçüoğlu, 2019, s. 551).

"Urfa sıra gecesi" etkinliğine bakıldığında buradaki kurallar, yaren sohbetlerinde uygulanan disiplinle bire bir benzerlik teşkil etmektedir. Sıra gecesi, ahîlik yaren toplantılarında olduğu gibi, aynı meslek grubunda bulunan esnafın belli zamanlarda ve belli bir mekânda bir araya gelerek aralarındaki sosyal kaynaşmayı güçlü ve kalıcı tutmak için yaptıkları etkinliktir. Aslında sıra gecesi bugün yapıldığı şekliyle; farklı ikramların yapıldığı, çeşitli yemek ve içeceklerin sunulduğu sazlı sözlü

eğlencenin gerçekleştiği toplantılar değildir. Bu gecenin asıl gayesi; dostluğun, paylaşmanın, kaynaşmanın, fedakârlığın, güvenin, sevginin ve saygının öğretildiği ve yaşandığı aktivitelerdir. Birkaç asırlık bir tarihe sahip olan sıra geceleri; dinî ve tasavvufî sohbetlerin yapıldığı, edebiyatın konuşulduğu, tarih ve menkıbelerin hikâye edildiği bir meclis, yani sıra içerisinde usta-çırak geleneği bulunan bir ilim irfan mektebidir. Yardımlaşmanın ve paylaşmanın, usul, edep ve erkânın öğretildiği adabı muâşeret derslerinin birebir tecrübe edinilerek öğrenildiği, istişarelerin yapıldığı bir şûradır. Bu meclislerin olmasa olmazı da mûsikîdir (Tenik, 2002, s. 157).

Sıra gecesinin asıl işlevi, bir amaç doğrultusunda edepli, seviyeli sohbetlerin icra edildiği, sıra gecesi müdavimlerinin sorunlarının konuşulduğu ve çözüm yollarının tartışıldığı toplantılar olmuştur. Bu toplantılarda grupta bulunan insanların her tür problemleri konuşulup tartışılmıştır. Bu etkinlikte, ahî esnafının kendi aralarında kurduğu yardımlaşma fonu gibi, her ay sıraya devam edenlerden belli miktarda para toplanır, toplanan bu paralar öncelikle sıraya katılan kişilerin ihtiyaçları için kullanılır, kalan diğer para muhtaç durumdaki insanların ihtiyacına harcanmıştır. Bu toplantılar aynı zamanda bir "okul" görevini yerine getirmişlerdir. Geceye devam edenler, İslâmî-tasavvufî eğitimden geçmekteydiler. Onlara hayatın her yönüne dair dersler, uygulamalı olarak verilerek, müdavim burada İslâm'ın edep ve ahlâkı ile yetiştirilir. Sıraya katılanların ekseriyetine göre bu toplantılar, ilim ve irfan meclisleri görevini icra eden birer mekteptir.

"Sıra gecesindeki birlik, beraberlik, kardeşlik, dayanışma, yardımlaşma, fedakârlık, küçüklere sevgi, büyüklere saygı, misafir ağırlama ve misafire ikram, usta-çırak geleneği, müzik ve oyun gibi temel unsurlar ahîlik müessesesiyle birebir örtüşmektedir" (Akbiyık, 2006, s. 58).

"Urfa sıra gecelerinin en önemli fonksiyonlarından biri sohbettir. Sıra gecelerinde konuşulan konular sıra gezenlerin mesleklerine, kültür ve sanat seviyelerine, tahsillerine göre değişiklik arz eder. Sırada; sağlık, eğitim, ekonomi, sanat, edebiyat, siyaset, dini konular ile memleket sorunları ve Türkiye ve dünya meseleleri gibi hemen her konu konuşulur. Bazı sıra gecelerine, sıradakilerin merak ettikleri veya ilgi duydukları konunun uzmanı bir misafir özellikle çağrılır, onun konuşması

3) Ahilik Haftasında Gümrük Hanı'nda temsili şet kuşanma töreni / 20.09.2023 (Fotoğraf: Şanlıurfa Valiliği Arşivi)

dinlenir ve ondan istifade edilmeye çalışılır. Sosyal hayatın bir parçası olan sıra gecesi yüzyıllardır devam etmektedir. Sıra gecelerinin esas amacı; sohbet, dayanışma ve yardımlaşma olup müzik ve yemek ise bu buluşmanın bir parçasıdır" (Kürkçüoğlu, 2019, s. 552).

"Urfa halkına göre sıra gecesi, cemaatle oturup kalkmayı, gelenek ve görenekleri, adâb-ı muâşeret kurallarının öğrenilmesi ve nesilden nesile devam ettirilmesi açısından önemli bir gelenektir. Bu yüzden Urfa halkında oluşan kanı, 'Sıra gecesi bir halk mektebidir'. Sıra gecelerinde zaman zaman çeşitli kitapların okunması ve yorumlar yapılması yönüyle 'Sıra gecesi bir eğitim-öğretim müessesesidir' Urfa halkının inancında sıra gecesi, sevinçte ve hüzünde her şart ve her durumda 'acıyı ve mutluluğu paylaşmaktır'. Kısacası sıra gecesi, dayanışma, paylaşma, birlik olmak, nezaket, letafet ve bütün insânî değerlerin yaşatıldığı 'insanlık mektebidir.'" (Kürkçüoğlu, 2019, s. 555-556).

Kısacası, birkaç asırlık bir tarihe sahip olan sıra geceleri; dinî sohbetlerin yapıldığı, edebiyatın konuşulduğu, tarih ve menkıbelerin hikâye edildiği bir meclis yanı sıra, içerisinde usta-çırak (mürşid-mürîd) geleneği bulunan bir ilim irfan mektebidir. Yardımlaşmanın ve paylaşmanın, usul, edep ve erkânın öğretildiği adabı

muâşeret derslerinin birebir tecrübe edinilerek öğrenildiği, istişarelerin yapıldığı bir şûradır. Bu meclislerin olmazsa olmazı da mûsikîdir.

SONUÇ

Anadolu coğrafyasının birçok bölgesinde asırlarca insanların yaşamını şekillendiren ahilik, tasavvufî bir müessese olarak önemli etkiler bırakarak, tasavvufî bir kültürün kök bulmasına mühürünü vurmuştur. Tasavvufî terbiye geleneğinin bir hakikati olarak ahilik, sadece ekonomik ve sosyal yönden değil, insanın hayatını bütün yönleriyle ihata ederek, onu bir bütün terbiye edip eğitmiştir. Ahilik, insanı sadece meslekî yönden terbiye ederek eğitilmesini gaye edinmeyi hiçbir biçimde gaye edinmemiştir. Bütün ahî esnafı, işledikleri hangi eşya olursa olsun, onu Allah'ın bir emaneti olarak görerek, işlerini icra ederken adeta eşya ile bütünleşmişlerdir. Nesneyi kullanırken ruhunu incitmeye özen göstermişlerdir. İşte bu ulvî gayeyle hamuru yoğrulan ve şekillenen bu insanlar, her nesnedeki ilâhî ilim ile bütünleşerek, pişerek ve yanarak yaptıkları her işi Allah için, insanların faydasına kullanmışlardır. Onların iş yerleri para kazanma mekânları değil, birer terbiye ve eğitim kurumu görevini üstlenmişlerdir. Bu iş

yerlerinde çalışan ustalar, kalfa ve çıraklar, Allah'tan aldıkları terbiyeyle insanlara yol gösteren fenerler olmuşlardır. Onlar bu kılavuzlukla Urfa insanına altı yüz yıl gibi uzun bir süre can vererek muazzam bir kültür ve medeniyet oluşturmuşlardır. O medeniyetin mayasında huzur olduğu için her menfi durum karşısında bile daima huzuru yaşamışlardır.

KAYNAKÇA

- Akbıyık, Abuzer. (1997). "Şanlıurfa'da Yaşayan Ahilik Kültürü", Her Yönüyle Şanlıurfa 1997 İl Yıllığı, Güneydoğu matbaası, Şanlıurfa.
- Çağatay, Neşet. (1989). Bir Türk Kurumu Olan Ahilik. TTK.Yayınları, Ankara.
- Karakaş, Mahmut. (1995) Cumhuriyet Öncesi Şanlıurfa'da Kültür ve Eğitim. Kültür Bakanlığı Yayınları, Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.
- Kürkçüoğlu, S. Sabri. (2020). Şanlıurfa'da Osmanlıdan Günümüze Ahilik Geleneği Bağlamında Sıra Gecesi ve Toplanma Adetleri, Ahmet Gökbel, Ahmet Gündüz vd. (Ed.), V. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Bildiriler Kitabı içinde (s. 541-566). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
- Tenik, Ali. (2021). Urfa'da Tasavvuf ve Tarikatlar. Nizamiye Akademi Yayınları.
- Tenik, Ali. (2002). Ahiliğin Tasavvufi Boyutu ve Şanlıurfa'da Ahilik İzleri. Marife Dini Araştırmalar Dergisi 2/2, ss. 133-159.

Kaynak Kişiler

- K.K.1: Mehmet Göncü 2001 yılında Ali Tenik'in yaptığı röportaj
- K.K.2: A. Cihat Kürkçüoğlu 2024 yılı görüşme